

Branko Tošović (ur./Hg.)

ANDRIĆ VIRTUELNI

ANDRIĆ VIRTUELL

Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz
Komisija za stilistiku Međunarodnog slavističkog komiteta

Svet knjige

Aletea

2026

Branko Tošović (ur.)

Andrić virtuelni

Branko Tošović (Hg.)

Andrić virtuell

Andrić-Initiative

(Reihe)

herausgegeben von

Univ.-Prof. Dr. Branko Tošović
(Karl-Franzens-Universität Graz)

Band 19

Andrić-Initiative

(Serija)

uređuje

prof. dr Branko Tošović
(Univerzitet „Karl Franc“ Grac)

Tom 19

INSTITUT FÜR SLAWISTIK
DER KARL-FRANZENS-UNIVERSITÄT GRAZ
KOMISIJA ZA STILISTIKU MEĐUNARODNOG SLAVISTIČKOG KOMITETA
SVET KNJIGE
ALETEA

Branko Tošović (ur./Hg.)

ANDRIĆ VIRTUELNI

ANDRIĆ VIRTUELL

Andrić-Initiative

19

**Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz
Komisija za stilistiku Međunarodnog slavističkog komiteta**

Svet knjige Beograd

Aletea Beograd

2026

Herausgeber • Urednik

Verlag • Izdavač

Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz

Merangasse 70, 8010 Graz, Österreich/Austria, +43 316 380 25 24, branko.tosovic@uni-graz.at; arno.wonisch@uni-graz.at, <http://www-gewi.uni-graz.at/gralis>

Svet knjige d.o.o.

Bulevar despota Stefana 15, 11000 Beograd, Srbija, tel. +381 11 324 73 07, svetknjige@svetknjige.net, www.svetknjige.net

Aletea

Generala Štefanika 2, 11000 Beograd, Srbija, +381 62 311 300

Für die Herausgeber • Za izdavače

Branko Tošović,

Arno Wonisch, Stevo Čosović, Milan Tasić

Satz, Umschlag, Lektorat und Korrektur

Prelom, korice, lektorisanje i korektura

Branko Tošović

Lektorat der deutschen Inhalte

Arno Wonisch

Umschlagillustration • Ilustracija na koricama

Branko Tošović i ChatGPT

Tiraž: 200

Druck • Štampa

Excellent print, Balkanska 35–39, Beograd

Tošović, Branko (ur./Hg.). *Andrić virtuelni / Andrić virtuell*. Graz/Grac – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Komisija za stilistiku Međunarodnog slavi-
stičkog komiteta – Svet knjige – Aletea, 2026. 836 s./S. [Andrić-Initiative 19]

© Branko Tošović, Graz 2026

Alle Rechte vorbehalten. Sva prava zadržana.

ISBN 978-3-9519973-9-1 (Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz)

ISBN 978-86-6226-033-8 (Svet knjige Beograd)

ISBN 978-86-82644-36-1 (Aletea Beograd)

Inhalt • Sadržaj • Садржај

Predgovor	11
Vorwort	12
 Allgemeines • Opšti dio • Општи дио	 13
 Branko Tošović (Graz). Andrićev virtuelijum [Branko Tošović (Graz). Andrićs Virtualium	 15
 Literatur • Književnost • Књижевност	 117
 Петя Абрашева (Русе). Въображението като конструктивен принцип в романа МОСТЪТ НА ДРИНА ОТ ИВО АНДРИЧ Petja Abraševa (Ruse). Imagination als konstruktives Prinzip im Ro- man DIE BRÜCKE ÜBER DIE DRINA	 119
 Sara Arva, Dragana Jovanović (Beograd). (Re)konstruisanje slike Beo- grada Ive Andrića putem veštačke inteligencije Sara Arva, Dragana Jovanović (Belgrad). (Re-)Konstruktion des Bildes von Belgrad durch künstliche Intelligenz in den Werken von Ivo Andrić	 127
 Mirela Berbić-Imširović, Mevlida Đuvić (Tuzla). Govor fantastike u Andrićevoj zbirci pripovijedaka KUĆA NA OSAMI Mirela Berbić-Imširović, Mevlida Đuvić (Tuzla). Die Sprache der Fanta- sie in den Kurzerzählungen von Ivo Andrić	 143
 Anica Bilić (Vinkovci). Virtualna heterotopija cirkusa u pripotekstovima ĆORKAN I ŠVABICA te CIRKUS Anica Bilić (Vinkovci). Virtuelle Heterotopie des Zirkus in den Erzähl- texten ĆORKAN UND ŠVABICA und CIRKUS	 165
 Евдокия Борисова (Шумен). „Сънят на разума ражда чудовища“. Гоя и Андрич в сянката на Просвещението	 187

Evdokija Borisova (Šumen). „Der Schlaf der Vernunft gebiert Monster.“ Der höllische Goya und der virtuelle Andrić im Schatten der Aufklärung	
Наташа Дракулић Козић (Београд). Госпођица у простору друге стварности	205
Nataša Drakučić Kozic (Beograd). Das Fräulein im Raum einer anderen Realität	
Мира Душкова (Русе). Архитектоника на художествения образ на въображаемата жена от разказа ЕЛЕНА – ЖЕНАТА, КОЯТО Я НЯМА ОТ ИВО АНДРИЧ	223
Mira Duškova (Ruse). Architektonik des künstlerischen Bildes der imaginären Frau aus der Erzählung „JELENA – DIE FRAU, DIE ES NICHT GIBT von Ivo Andrić	
Marija Đokić Petrović (Graz; Belgrade), Branko Tošović (Graz). Chatting with Nobel Prize Laureate Ivo Andrić Using AI Technologies	243
Marija Đokić Petrović (Graz; Belgrad), Branko Tošović (Graz). Die Anwendung künstlicher Intelligenz bei der Analyse von fremdsprachiger Lexik in Andrićs Werken	
Predrag Đurišić (Crvenka). Percepcija Poljske i slovenstva u Andrićevim pismima	259
Predrag Đurišić (Crvenka). Wahrnehmung von Polen und Slawen in Andrićs Briefen	
Dragana Francišković (Subotica). Slika Španije u TRAVNIČKOJ HRONICI	269
Dragana Francišković (Subotica). Das Bild Spaniens im Roman WESIRE UND KONSULN	
Sanja Golijanin Elez (Novi Sad). Književna istina Andrićeve KUĆE NA OSAMI – heterotopija neshvatljive istorije i istinske sudbine čovekove	279
Sanja Golijanin Elez (Novi Sad). Die literarische Wahrheit von Andrićs HAUS AUF DER EINSAMKEIT – eine Heterotopie einer unbegreiflichen Geschichte und des wahren Schicksals des Menschen	
Слађана Илић (Београд). Унутрашња стварност јунака Андрићеве приповетке АНИКИНА ВРЕМЕНА	305
Slažana Ilić (Beograd). Die innere Realität des Helden von Andrićs Kurzgeschichte ANIKAS ZEIT	

Маријана Јелисавчић Карановић (Нови Сад). Жена изван друштва – Иво Андрић и Олга Токарчук у виртуелном дијалогу Marijana Jelisavčić Karanović (Novi Sad). Eine Frau außerhalb der Ge- sellschaft – Ivo Andrić und Olga Tokarčuk im virtuellen Dialog	319
Jelena V. Jovanović (Niš). Virtuelne verzije likova Andrićeve proze (ANIKINA VREMENA u/o Madridu)	335
Jelena V. Jovanović (Niš). Virtuele Versionen von Charakteren in Andrićs Prosa (ANIKS ZEIT in/über Madrid)	
Tatjana S. Jovanović (Kragujevac). Priča i pričanje u kojima nestaju likovi Tatjana S. Jovanović (Kragujevac). Eine Erzählung und ein Erzählen, in denen Charaktere verschwinden	347
Francisco Javier Juez Gálvez (Madrid). Ivo Andrić u Madridu (1928–1929) Francisco Javier Juez Gálvez (Madrid). Ivo Andrić in Madrid (1928–1929)	367
Aleksandra Lazić Gavrilović (Beograd). Slika Španije u putopisima Ive Andrića i Miloša Crnjanskog Aleksandra Lazić Gavrilović (Beograd). Das Bild Spaniens in den Reisebe- richten von Ivo Andrić und Miloš Crnjanski	379
Perina Meić (Mostar). Savršenost nesavršenog: fra Marko Krneta između ljudske slabosti i idealističke posvećenosti religijskoj misiji Perina Meić (Mostar). Die Vollkommenheit des Unvollkommenen: Frau/Bruder Marko Krneta zwischen menschlicher Schwäche und ide- alistischer Hingabe an eine religiöse Mission	395
Снежана Милосављевић Милић (Ниш). Говор и ћутање – виртуелиза- ција туђег говора у Андрићевој тетралогiji о фра-Марку Крнети Snežana Milosavljević Milić (Niš). Rede und Schweigen – Virtualisierung der Rede anderer in Andrićs Tetralogie über Frau/Bruder Marko Krneta	411
Весна Мојсова-Чепишевска, Иван Антоновски (Скопје). Андрићевиот разговор со Гоја: од факт до фикција Vesna Mojsova-Čepiševska, Ivan Antonovski (Skopje). Andrićs Gespräch mit Goya: Von der Tatsache zur Fiktion (	431
Ана Мумовић (Београд). Творачко начело укрштаја биографије писца и биографије дела (Лик Иве Андрића у роману КАИНОВ ОЖИЉАК)	445

Ana Mumović (Beograd). Das kreative Prinzip der Kreuzung der Biografie des Schriftstellers und der Biografie des Werkes (Die Figur von Ivo Andrić im Roman DAS KAINSMAL)	
Lidija Nerandžić Čanda (Sombor). Oniričko u Andrićevim pripovetkama Lidija Nerandžić Čanda (Sombor). Andrićs oneirischer Diskurs	463
Часлав В. Николић (Крагујевац). Виртуелне трансформације Андрића: Настанак песме Časlav V. Nikolić (Kragujevac). Andrićs virtuelle Transformationen: Die Entstehung eines Gedichts	477
Ivana Petrovits Christopoulou (Brisel). Eho Andrićevih misli u romanu Petera Handkea, majstora svitanja Ivana Petrovits Christopoulou (Brüssel). Der Niederschlag von Andrićs Gedanken im Roman von Peter Handke, des „Meisters der Morgenröte“	521
Милан Потребих (Београд). Статус приповетке Сан у оквиру романа ГОСПОЈИЦА ИВЕ Андрића Milan Potrebic (Beograd). Der Status der Erzählung TRAUM innerhalb des Romans DAS FRÄULEIN von Ivo Andrić	533
Анжела Прохорова (Нови Сад). Иво Андрић и Марина Цветајева: уметник као творац виртуелних светова Anžela Prohorova (Novi Sad). I. Andrić und M. Cvetaeva: Künstler als Schöpfer virtueller Welten	549
Svetlana M. Rajčić Perić (Kragujevac). Virtualnost Andrićevih panorama – od narativnog, preko likovnog do vizuelne AI reprezentacije Svetlana M. Rajčić Perić (Kragujevac). Die Virtualität von Andrićs Panoramen – von der narrativen über die figurenbezogene bis hin zur visuellen KI-Darstellung	565
Ивана Раловић (Београд). Трагови ЛЕТОВАЊА НА ЈУГУ И БАЈРОНА У СИНТРИ испод слојева једног неснимљеног филма Ivana Ralović (Beograd). Spuren von SOMMER IM SÜDEN und BYRON IN SINTRA unter den Schichten eines nicht gedrehten Films	595
Jela Sabljic Vujica (Mostar). Šejtan ex machina – BIFE „TITANIK“ ili heterotopija i kronotopija virtualnoga svijeta Jela Sabljic Vujica (Mostar). Der Teufel ex machina – Das BUFFET „TITANIC“ oder die Heterotopie und Chronotopie der virtuellen Welt	609

Александар Строканов (Линдонвилл, Самарканд), Алексей Строканов (Сент-Джонсбери), Дивна Васич (Вишеград). Географические Объекты и Локации (Реальные и Вымышленные) в оомане Иво Андрича МОСТ НА ДРИНЕ Alexandre Strokanov (Lyndonville, Samarkand), Aleksej Strokanov (Saint Johnsbury), Divna Vasić (Višegrad). Geografische Objekte und Orte (real und fiktiv) in Andrićs Roman DIE BRÜCKE ÜBER DIE DRINA	633
Јована Сувајџић (Лепосавић). Измене куће-музеја у светлу савремених музеолошких тенденција: случај Спомен-музеја Иве Андрића Jovana Suvajdžić (Leposavić), Marija Petrović (Beograd). Veränderungen im Raum der Erinnerung im Lichte zeitgenössischer museologischer Tendenzen: der Fall des Ivo-Andrić-Museums	649
Željko Tešić (Pariz). Između književne interpretacije i veštačke inteligencije: pripovetka KULA Ive Andrića kao studija slučaja Željko Tešić (Pariz). Zwischen literarischer Interpretation und künstlicher Intelligenz: die Fortsetzung von Ivo Andrićs DER TURM als Fallstudie	673
Дарја Војводић (Нови Сад). Натприродна бића у приповеткама Иве Андрића у поређењу са истим бићима словенске народне културе Darja Vojvodić (Novi Sad). Übernatürliche Wesen in den Erzählungen von Ivo Andrićs im Vergleich mit analogen Wesen der slawischen Volkskultur	687
Jurica Vuco (Osijek). Virtualna Jelena, žena koje nema Jurica Vuco (Osijek). Die virtuelle „Jelena, die Frau, die es nicht gibt“	707
Sprache • Jezik • Језик	717
Наташа Ајџановић, Драгана Поповић (Нови Сад). AI на путу Алије Ђерзелеза Nataša Ajdžanović, Dragana Popović (Novi Sad). KI auf dem Weg von Alija Đerzelez	719
Sandra Hadžihalilović (Zadar). Znakovi jezične igre u ZNAKOVIMA PORED PUTA Sandra Hadžihalilović (Zadar). Zeichen des Sprachspiels in den WEGZEICHEN (russ. ЗНАКИ ВДОЛЬ ДОРОГИ)	733

Miodarka Tepavčević (Nikšić). Fantastična leksika u djelima Iva Andrića	749
Miodarka Tepavčević (Nikšić). Fantastische Lexik in den Werken von Ivo Andrić	
Beilagen • Prilozi • Прилози	763
Svetlozar Igov (Sofija). [1945–2023] Dva „romana“ Tome Galusa	765
Svetlozar Igov (Sofija). [1945–2023] Zwei „Romane“ von Tomo Galus	
Милан Потребих (Београд). Андрићева преписка са Калмијем Барухом	773
Milan Potrebic (Belgrad). Andrićs Korrespondenz mit Kalmi Baruch	
Ивана Антонић (Нови Сад). ОГЛЕДИ ИЗ СИНТАКСЕ И СЕМАНТИКЕ РЕЧЕНИЦЕ. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића [Библиотека Елементи 144], 2025. С. [5]–392. Ауторецензија	787
Ivana Antonić (Novi Sad). BEISPIELE FÜR SATZSYNTAX UND SEMANTIK. Srem-ski Karlovci – Novi Sad: Verlag Zoran Stojanović [Elementi Library 144], 2025. S. [5]–392. Selbstbewertung	
Снежана Милосављевић Милић (Ниш). Нови прилог андрићологији	795
Snežana Milosavljević Milić (Niš). Ein neuer Beitrag zur Andrikologie	
Branko Tošović (Grač). Teze za 17. simpozijum „Andrić virtu-elni“ (Madrid, 2–5. oktobar 2025)	801
Branko Tošović (Graz). Thesen für das 17. Symposium „Andrić virtu-ell“ (Madrid, 2.–5. Oktober 2025)	807
Бранко Тошовић (Грац). Тезисы для 17-ого симпозиума „ Андрич виртуальный“ (Мадрид, 2–5 октября 2025 г.)	813
Branko Tošović (Grač). Projekat Andrić-Initiative: aktivnosti u periodu od 2025. do 2026. godine	819
Branko Tošović (Graz). Das Projekt Andrić-Initiative: Aktivitäten im Zeitraum von 2024 bis 2026	
Recenzentkinje / Recenzentice / Recenzenti [Rezensent*innen]	837

Ана Мумовић (Београд)

Лик Иве Андрића у роману КАИНОВ ОЖИЉАК (Творачко начело укрштаја биографије писца и биографије дела)*

Рад осветљава два лика Иве Андрића: историјски лик у времену и литерарни и имагинарни лик у роману Каинов ожиљак (2014) као представљеној стварности у време његове последње дипломатске службе у Берлину (1939–1941), дакле, на врхунцу дипломатске каријере. Роман носи све одлике Кеџмановићевог и Стојиљковићевог стила и нарације настале по начелу двоструког укрштаја њихових претходних прозних остварења и реализма или имагинације у плански осмишљеној стваралачкој игри.

Каинов ожиљак написан је као биографија Андрићевог живота или исечак из две године дипломатског живота и рада у Немачкој, година за које је тврдио да су му биле, како стоји у рекламной најави романа, *најтеже* и *најмучније*. И то чини његов први естетички слој. Биографско је испресецано имагинарним, психолошким рефлексијама и историјским догађајима и садржајима из свакодневног живота дипломате у чијој се позадини рефлектују две стварности: расуло југословенске државе и трулеж немачког нацистичког поретка који творе нацисти и хомосексуалци.¹

Роман о Андрићевој мисији у нацистичкој Немачкој паралелно осветљава два лика Иве Андрића: (а) историјску личност у конкретном временском и историјском контексту и (б) литерарни, имагинарни лик у Каиновом ожиљку као представљеној стварности, смештеној у време његове последње

* Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеном са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451–03–136/2025–03 од 27. 1. 2025. године.

¹ „Мени је најкориснија била књига професора Глишовића“, апострофира Д. Стојиљковић, „јер се ради о капиталном делу у којем постоји обиље података о Андрићевим берлинским данима, али не само о томе. Ту су и сведочанства о важним личностима тога времена, чланци из новина, наших и немачких, поверљиви документи, дипломатске депеше, извештаји обавештајних служби [...] Најзанимљивији податак ми је био то што су наши послали Андрића, писца и хуманисту, да са Немцима преговара око откупа оружја за војску Краљевине Југославије. То ми је дело вало прилично бизарно“ (Вулићевић-www).

дипломатске службе у Берлину (1939–1941), дакле, у период врхунца његове дипломатске каријере. Дело истовремено обједињује препознатљиве одлике поетика и наративних поступака Кеџмановића и Стојиљковића, чији је стил у роману изграђен на двоструком укрштају њихових претходних прозних остварења, али и реалистичког и имагинарног начина обликовања стварности.² Документарну основу романа и њену „уметничку трансформацију“ обликовао је други аутор, док је први са занимањем и одобравањем пратио његов рад. У том смислу, упућујемо на стилске и наративне особености које су Кеџмановића афирмисале у роману *ТОП ЈЕ БИО ВРЕО* (2008), као и на стилске и наративне поступке Стојиљковића, аутора романа *КОНСТАНТИНОВО РАСКРШЋЕ* (2009). Они у Каиновом ожиљку функционишу као препознатљиве вредносне одреднице њихових ауторских поетика и као важан елемент у обликовању заједничког романа.³

Други естетички слој Каиновог ожиљка творе критичка и аналитичка свест писаца о Андрићевом стваралачком духу и чину. Кеџмановић и Стојиљковић као романописци полиграфи у стваралачкој игри афирмишу се као изванредни критичари неких Андрићевих романа и приповедака и њихових ликова. Ти делови романа се могу прихватити као огледи и студије, јер откривају генезу Андрићевих дела (*ПРОКЛЕТА АВЛИЈА*, 1954) и ликова (Мустафа Маџар, Карађоз, Ђамил, Аника, Јелена и други). Уметник Андрић је писац интегралног реализма који је творачку моћ засновао на спознаји да *звезданој неба и људској срца никад се човек неће моћи наћледати* (*ЗНАКОВИ ПОРЕД ПУТА*, 187). Све те ликове уметник је могао пронаћи у својој машти или у архивима, како су до сада углавном сматрали књижевни критичари и историчари. Међутим, ново становиште наших романијера јесте да их је он подједнако могао пронаћи и у нацистичкој стварности новог поретка.

Реч је о стваралачком и логичком начелу укрштаја које је применио песник, критичар и ерудита, Лаза Костић (1841–1910), врсни познавалац

² Дејан Стојиљковић (1976), прозни и драмски писац, филмски и стрип-сценариста, аутор је романа: *КОНСТАНТИНОВО РАСКРШЋЕ*, *Дуге ноћи и црне заставе*, *Знамење Анџела*, *Каинов ожиљак* (у четири руке, са Владимиром Кеџмановићем) и *Олујни бедем*, као и прозних збирки *Лева страна друма* и *Кишни пси*.

Заједно са Владимиром Кеџмановићем аутор је илустроване трилогије о Немањиницама, коју чине књиге: *У име оца* (2016), *Два орла* (2016) и *У име сина* (2017).

³ Критика је, с разлогом, нашла да се стилско наративни поступак романијера у саги „о мисији Иве Андрића у нацистичкој Немачкој“ јавља као интерференција више стилова и двогласја: „двогласјем ауторског говора могло би се, поједностављено гледано, закључити да писцу романа *ТОП ЈЕ БИО ВРЕО* припадају делови текста са парцелацијом, а то су интимни моменти у животу јунака Андрића; а писцу *КОНСТАНТИНОВО РАСКРШЋА* делови у којима је заступљена пререгистрација, тј. историјска перспектива романа“ (Русимовић 2024: 282).

друштвених идеја и политичких идеологија, од либерализма и социјалних учења преко позитивизма и националних идеја до бити романтизма и конзерватизма. Суштину начела укрштаја или стварање склада он је видео у спајању неспојивих супротности – реалног и идеалног, чулног и духовног. Своје творачко начело Костић је схватао као основу људског бића, уметности и универзума, или могућност за постизање више истине и естетског савршенства. Принцип укрштаја чинили су: јединство супротности и/или спајање супротних појмова, осећања и појава у целину; естетски склад као укрштај реалног и идеалног (који твори основ великог уметничког дела); универзалност, јер се не ограничава само на поезију и постоји као основни принцип човековог стваралачког бића, универзума и љубави као моста. У песми *SANTA MARIA DELLA SALUTE* (1909), љубав према Ленки Дунђерски јесте идеал који се укршта са реалношћу. Начело прожимања најбоље илуструје његова поезија, у којој спајање неспојивог води ка узвишеној лепоти. (в. Шетатовић/Аврамовић: 2024).

Примењен у критичкој пракси Костићев принцип укрштаја показује да је

дискурс његовог становишта почивао [...] на јединственом и аутентичном промишљању комплексних историјских догађаја и није се задовољавао стереотипом очигледних приступа који се својом једноставношћу и наизглед примамљивом подршком намећу као општи поглед (Марковић/Савин 2017: 57).

У најдубљим слојевима Каиновог ожиљка као плански смишљене игре и укрштаја два гласа налази се управо укрштај историјског или реалног (биографије писца) и имагинарног или представљене стварности (биографије дела) као две основе из које у пројекцији аутора пониче Андрићев реални и романескни или виртуелни лик.⁴ Под биографијом дела овде подразумевамо живот и идентитет писца онако како га само књижевно дело конструише и представља, односно биографску причу која се из стварних података издваја, преобликује и добија статус унутрашње, фикционалне стварности. Тако дело не репродукује Андрићеву биографију, већ ствара њену сопствену, имагинарну верзију, у којој се формира његов романескни лик.

Овај специфичан уметнички поступак Бранко Тошовић дефинише као „упричавање“ Иве Андрића, под чиме подразумева процес помоћу кога се овај писац и његови јунаци претварају у ликове и мотиве прозних дела (Tošović 2024: 490). На ширем плану савремене српске књижевности, Тошовић лоцира шест романа који се примарно баве овом темом, међу којима

⁴ На трагу смо суштине теорије Зорана Павловића по којој „структурално истраживање књижевног уметничког дела за своје полазиште користи знање о аутономији књижевног уметничког артефакта. У овом процесу дело се посматра као потенцијална целина смислова састављена од система језичке структуре у којој се остварује сложена књижевна структура.“ (Павловић 2003: 9)

Каинов Ожиљак заузима посебно место јер уметнички уобличава најмрачнији период пишчевог живота – дипломатску службу у Берлину. У овом роману, поступак упричавања спаја богату историјску фактографију (реалне личности, датуме и топониме) са фикционалним ликовима и мотивима из самих Андрићевих дела, правећи инвентивне аналогии између нацистичких званичника и Андрићевих књижевних јунака, попут Карађоза или Мустафе Маџара (Тошковић 2024: 490).

Наша критичка иницијална идеја о начелу укрштаја реалног и имагинарног Андрићевог лика суштински се спознаје, ако се пред очима има графичка енергија садржаја првог издања романа и зато на њу указујемо као услов без којег се не може извршити анализа, нити се могу паралелно сагледати имагинарни и историјски лик литерарног јунака Иве Андрића у светлу биографије писца и биографије дела:

Пролог: СТАЗА

Први део: НЕМИРИ

Други део: РЕЧИ

Трећи део: НЕСАНИЦА

Епилог: ЛИЦА

Примарни знакови садржаја који упућују на Андрићева дела: стаза, немири, речи, несаница и лица недвосмислено показује да из интенција писца Андрића настају унутрашње идеје писаца Каиновог Ожиљка.

Функција вишеградске стазе у структури романа

Шта казује критичка експертиза Каиновог Ожиљка у светлу откривања лика великог писца? Делови романа могу се исећи и објавити као есеј о писцу. Већ пролог под насловом СТАЗА упућује на критичарима познату вишеградску стазу којом је Андрић у аутопоетичким коментарима и рефлексивно-лирском дневнику Знакови поред пута (1976) објашњавао генезу своје стваралачке личности и везу са завичајем или тумачио приступ људима као залог уметности, односно с тазу као пут с а којег није ни требало силазити. Као слика и знак вишеградска стаза је насликана к ритичком књижевношћу п аралелно као стварни и имагинарни оријентир за разумевање и тумачење Андрићеве личности и дела. Исповедни тон речи о вишеградској стази упућује на њен суштински значај у обликовању уметникове личности и дела. Стаза је први кључ разумевања и тумачења романа и ће се држати писци од ПРОЛОГА до ЕПИЛОГА, па и у ДОДАТКУ у посебном издању романа:

У шренуцима кад ме замарао и шровао свијет у ком сам по злу случају живио и чудом се одржавао у живишу, кад се мрачио видик и колебао йравац, ја сам стада

љобожно простирао преда се, као вјерник молићвени ћилим, тврду, убоју, узвишену вишеградску стазу која лијечи сваки бол и ђошире свако сјрадање, јер их све садржи у себи и све редом надвисује.

Тако, ђо неколико ђућа у дану, користићећи свако зашмије у живићу око себе, сваки ђредах у разјовору, ја сам ђрелазио ђо један дио ђој ђућа са која никад није ђребало ни силазити. И ђако ћу до краја живића, невиђено и ђошјано, иђак ђријећи суђену дужину вишеградске сјазе. А ђада ће се са концем живића ђрекинући и она. И изђубиће се ђамо ђдје завршавају све сјазе, ђдје несјаје ђућева и бесђућа, ђдје нема више хода ни најора, ђдје ће се сви земаљски друмови смрсити у бесмислено клујко и сајорјети, као искра сјасења, у нашим очима које се и саме јасе, јер су нас довеле до циља и ишјине (СТАЗЕ, ЛИЦА, ПРЕДЕЛИ 1967: 18–19).

Писци Каиновог Ожиљка су феномен стазе, како се види из графичке енергије и структуре садржаја као огледала структуре романа, проширили и конкретизовали и на примеру уметникове дипломатске стазе и предаје акредитива Адолфу Хитлеру. Нова стаза је, као и вишеградска, била иста: болна и тврда, и без наде. И зато, у стваралачком поступку примене Костићевог начела укрштаја, не случајно, она стоји као увод у роман, постаје лакмус подсећања на дела и ликове које је Андрић измаштао у *свећу ђуном јага* као основној слици визије своје уметности и промишљања живота:

Две стотине двадесет метара.

Толико је дуга стаза пред њим.

Чини му се да је то најдужа стаза (А. М.) коју је у животу морао да прође.

То није она вишеградска стаза, гајтан и конач који шара брда над градом. [...]

Не, ова стаза води кроз Ново канцеларство Рајха у Берлину“ [...].

И одмах се, већ ту, сетио се свог јунака, Мустафе Маџара из Добоја, савијеног, туробног и мрког „без осмеха“, на којем му је заличио Хитлер, али и свет пун гада. (Кецмановић/Стојиљковић 2014: 11, 17).

Пролог СТАЗА окончава се као очигледан доказ да је вишеградска стаза, од Андрића именована као креативно језгро стваралачке личности и света детињства, исходишно језгро романа Каинов Ожиљак. У Рајху Андрић дипломата осетио је да је тај тренутак већ преживео:

Некад давно, у Вишеграду...

Када је закорачио на своју прву животну стазу (А. М.).

Све је било исто.

Болно и тврдо.

Без наде. Без права на наду.

Бесмислено клупко чије нити шарају свет који га трује својим злом.

Свет који ће убити неко други.

И тај неко...

Седећи у храму људске таштине и изопачености, попут махнитог Мустафе Мачара некад, лагано, у тишини, општри свој ханџар (Кецмановић/Стојиљковић 2014: 20).

Или, још један пример:

А нема ни наде. Ако нема Бога и наде... Чему онда све ово? Чему свет... Ако је пун гада? ...

Заробљен у свету који мрзи. Свету који трули и нестаје. Свету који је пун гада (Кецмановић/Стојиљковић 2014: 18).

У великој психолошкој и стваралачкој игри Кецмановића и Стојиљковића, у њиховој смишљеној намери да изазову нову пажњу јавности за великог писца, пред нашим очима укрштају се биографија писца и биографија дела Иве Андрића као животна или историјска и представљена стварност.

Функција реторике Андрићевих наслова у структури романа

Графичка енергија садржаја као огледало структуре романа нагласили смо, показује да први део КАИНОВОГ ОЖЉИКА преузима Андрићев наслов из поезије, наслов збирке НЕМИРИ (1920). И мото или нови кључ разумевања и тумачења романа преузет је из ЗНАКОВА ПРЕД ПУТА и односи се на пишчеве рефлексije о професији дипломате, каквих он у белешкама и „рашивеним свескама“, има више (в. Глишовић 2012).⁵ Стил двају романописаца као хармонично двогласје, а немогуће је одредити који део текста припада једном или другом коаутору рађа се из тежњи да одговори ритму и тону Андрићевог стила. Рефлексija о смислу и опасностима дипломатске службе дубока је исто онолико колико и рефлексивана исповест о вишеградској стази, с тим што је разлика у томе да прву обележава свет детињства а другу мудроносно (са)знање стечено под теретом историје и година. Пред критичарем је стилска интеграција „нелитерарних текстова“, односно административних и публицистичких текстова „у литерарни“ знак (Русимовић 2024: 265). То је стилски и наративни поступак којим „роман о мисији Иве Андрића у нацистичкој Немачкој“ остварује „естетску функцију“.

Грешка при избору професије се свуда плаћа, али нигде тако скупо и тешко као у дипломатској служби. У другим позивима неко ко је залутао може да остане непримећен у мноштву, да пева у хору, у којем певање нити улепшава нити га квари, тако да његов глас и слух нико не може да провери. У дипломатији је

⁵ О Андрићу дипломати в. студију Душана Глишовића Иво Андрић, Краљевина Југославија и Трећи рајх 1939–1941, која као и Каинов ожиљак, обрађује средишњи део пишчевог живота и достојанствену мисију дипломате. Глишовићева књига представља „приручник како научити дипломатски занат и бити дипломата од угледа, али и како сачувати свој морални и дипломатски интегритет“ (Тешић-www).

човек натеран да пре или касније самостално наступи и покаже какав је и шта уме. Ко не положи тај испит, постаје комична и трагична фигура у једном послу, који није кројен за њега и кога не може да се ослободи, олупина која дуго плута на води. То трује живот, поткопава душу, ствара несрећу посебне врсте. Кроз тај необично тежак посао, који и под најбољим околностима исцрпљује и деформише, људи се квари и постају мизантропи и потенцијалне самоубице (Кецмановић/Стојиљковић 2014: 23).

У суштини, то је стилски и наративни поступак којим „роман о мисији Иве Андрића у нацистичкој Немачкој“ остварује „естетску функцију“ по којој се „књижевноуметнички стил разликује од свих других стилова“ (Русимовић 2024: 266). Као критичари и поетичари романописци у процесу тимског и планског рада, употребом различитих функционални стилова, укрштају и обједињују поетичка мишљења феноменолошке и социолошке теорије и тако стварају нову историјску поетику. Креативним поступком и они се „приклањају поетици која свој задатак види у откривању многобројних организација текста, одлучује о богатству његовог значења, а не састоји се у потрази за основом која конституише својеврсне естетске вредности (А. М.) у датом тексту“ (Мајенова 2009: 10).

Увод у први део романа, НЕМИРИ, такође реafirмише Андрићев свет детињства, именован знаком вишеградска стаза, и завичајне пределе, оличене у знаку Сарајево. Креативни приступ аутора логички је и психолошки уверљив, јер у пројекцији судбине књига на ломачама у Немачкој у Ноћи дугих ножева поетиком мириса укрштају и прожимају Андрића литерарног јунака (биографију дела) и Андрића на дипломатском задатку (биографију дела), односно вишеградску стазу са животном и дипломатском стазом. Поетика мириса одређује волумен КАИНОВОГ ОЖИЉКА:

Тај задах паљевине измешан са свежим дахом ноћи, сличан мирису зиме у далекој сарајевској котлини, враћао га је у ђачке дане.

Пошто би пала јесен, над Сарајево би се надвила магла испуњена димовима из хиљада оцака који би се помешали у један велики згуснут дим.

Био је то дим хиљада огњишта крај којих су се грејали људи скупљени међу неколико брда.

Овде су хиљаде људи, на ломаче износећи непожељне књиге, грејале своје заблуделе душе.

Некадашњем ђаку чинило се да од сарајевске гарежи побећи није тешко (А. М.). (Кецмановић/Стојиљковић 2014: 25).

Критичари, следбеници духа критичке књижевности, какав је промовисао Предраг Палавестра, идеју о суштини дипломатске службе, унутар које Стојиљковић и Кецмановић разматрају и обликују Андрићев лик у роману, виде на сличан начин. „До дипломате ангажованог у Берлину познајемо једног Андрића“, каже Петар Арбутина,

„а после сасвим другачијег, који даје другачија дела литератури. Глишовић је пишући ову књигу успео да оживи једну епоху. Андрић је био храбар човек“ (Тешић-www).

О Глишовићевој монографији, романописци говоре као о драгоценом подстицају и извору књижевним критичарима и историчарима књижевности. Суд је сагласан са аутокритичким и аутопоетичким исказима Андрићевим, међу којима наводимо два илустративна примера као доказ како романописци реконструишу лик скривеног песника или дипломате:

Ја нисам књиџа која ђодинама сџоји на ђолици, ђа кад је ђод оџвориџе на истџој сџрани, она казује истџо. Зџџо не џтражиџе од мене џтакву механичку доследностџ, неџо истџиџајџе има ли или нема некоџ пџйреџџа и доследностџи у мом целокуџном развиџџу, ђа ме ђо џомер сугиџе (СВЕСКЕ, 66–67).

Или:

Ја не ђуџуџем ђо овој земџи са намером да ђоворим, ни да ђоучавам, неџо ђлегам, слушам, учим и ђонешџо забележим (СВЕСКЕ, 215).

Мото романа је, дакле, у вези са најдубљим рефлексима Андрића писца као јунака романа и човека који је познавао и Гаврила Принципа и Адолфа Хитлера те зато постаје перспектива из које романсијери бацају ново светло на биографију писца и биографију дела. Тако се перспектива аутора Андрићевог романеског лика усложњава и насловима осталих делова романа: Речи, Несаница и Лица који одговарају Андрићевим делима и неким од доминантних тема из Знакова или наслова прича и збирки који се доводе у непосредну везу са мудрошћу, какву носи мисао да *живоџ нам враџа само оно џџџо ми друџима дајемо*⁶ или са временом дипломатске службе у Берлину као драматичног времена које је могао платити главом.

Суд илуструјемо примерима из сваког од три дела Каиновог ожиљка и тако са више страна осветљавамо „интертекстуалне везе“ (в. Благојевић 2015: 383–386) романа и Андрићевог књижевног дела. Кључ другог дела под насловом Речи упућује на историју која обликује Андрићеву мисао и судбину и у вези је са дипломатијом којом се бави. Значење мота одређено је значајем личности која га обликује (Рибентропова управа) и тајном документа (као „поверљивог извештаја“) из 1939. године:

⁶ У том смислу значајна је и студија Михаела Мартенса *Иво Андрић у ђожару свешџова – један евроџски живоџ*, написана са свешћу да „прича о Андрићу је прича о 20. веку, и човеку који је „преживео је два светска рата, видео је како се империје раџају и пропадају. Лично је познавао Гаврила Принципа, а касније је служио као дипломата у Хитлеровој Немачкој. И уз све то, иза себе је оставио дивљења вредну литературу.“ Мартенс је добио приступ и неким документима који су били класификовани као војна тајна („уз помоћ канцеларије председника Србије“, како каже аутор), минуциозно је реконструисао околности у којима је Андрић живео и писао (Matić-www).

Од присаједињења Аустрије Рајху и од окупације Албаније од стране италије, Југославија је и војно гвоздено стегнута у немачко-италијанска клешта Осовине. Те чињенице је у Југославији политичар свестан исто као и обичан човек. Тај осећај, који се не да порећи, да је Југославија ухваћен у немачко-италијанска клешта, преовлађује данас у сваком Југословену који политички мисли и осећа (Кецмановић/Стојиљковић 2014: 139).

Наспрам историјске основе романа постављена је литерарна основа, у којој посланик Андрић игра карте, односно отузбир, на мосту – у својој највећој књижевној творевини, чиме се успоставља паралела са његовим трагичним јунаком из романа На Дрини ћуприја:

Мост је личио на арабеску.

Као да је био исцртан у мраку и просто лебдео над водом, попут утваре.

Крајеви су му се губили у тмини, сежући у непознато, док је негде доле, подно свих камених стубова који се стапају с помрачином, шумела Дрина.

Посланик Андрић изусту да нешто каже, али грло му је било суво а из уста нису излазиле речи већ беличаста пара.

Седео је на хладном каменом мосту (Кецмановић/Стојиљковић 2014: 141).

Трећи део романа под насловом НЕСАНИЦА, чија реторика упућује на Андрићеву поезију, нема мото као кључ, али се јасно ослања на климу духа коју је у Андрићу заточенику обликовала мариборска тамница. Дух тамнице именован је уводном реченицом:

Врата на тамници отварају се неочекивано, и кроз њих пролазе две сенке.

Грабе га својим дугачким рукама, вуку ка излазу, онако буновног, са тупим болом од темена до пета (Кецмановић/Стојиљковић 2014: 249).

И коначно Епилог Лица, у којем се 7. априла 1941. године окончава двогодишња драма и историјског и имагинарног јунака у представљеној стварности упућује на Андрићеву приповедачку и медитативну прозу. Кратки епилог јесте кроки означава битно и небитно, подложно забораву и незаборавно у измишљеним и неизмишљеним ликовима.

Ништа од њих нису битнији ни његови (Андрићеви, А. М.) ликови у књигама обрађени и необрађени, који му сада, у полутами вагона, пред уморним, мамурним очима делују као сенке. [...]

А сва лица, стварна и нестварна – ма шта ко под стварношћу подразумевао – нису ништа до декор који плеше под ногама његове и само његове сценографкиње... (Кецмановић/Стојиљковић 2014: 331).

Управо такав Епилог постаће основа Додатку у којем ће романописци, по начелу укрштаја, обрадити још неке приповетке или историјске ликове, Милицу Бабић, на пример.

Детективски дух романописаца у структури романа

Оно што Каинов ОЖИЉАК чини романом трилером јесте његов шпијунски слој као саставни део дипломатске службе. Уводну сцену отвара драматична ломача књига, „у част Фиреровог рођендана“ (Кецмановић/Стојиљковић 2014: 25) из које Андрић јунак „као лудак у борби са сопственим демонима“ (Кецмановић/Стојиљковић 2014: 28) од Нерона војачера спасава „оно што је судбина спасењу препоручила“ (Кецмановић/Стојиљковић 2014: 29) – једну књигу Штефана Крајског. Потрага Андрића јунака романа за судбином и идентитетом аутора књиге чини окосницу приче и/или психолошке драме писца јунака која се отвара упитним исказом „Опет су палили књиге? (Кецмановић/Стојиљковић 2014: 25) и затвара открићем да је Штефан Крајски заправо земљак Штефан Буљубашић, жртва Албрехта Дитриха који испи-сује посвету „Ивану, писцу и угурсузу, од земљака и брата по несрећи...“ (Кецмановић/Стојиљковић 2014: 353).

У роману двојице удружених српских савремених и већ афирмисаних романијера вешто су пројектовани Андрићева биографија и карактер те постављени наспрам нацистичког поретка дегенеричне врхушке, „обучене у челик и парадне униформе“ (Кецмановић/Стојиљковић 2014: 40). Стилских примера и факата, је много, а за потребе анализе тај слој значења романа илуструјемо једним:

Стојадиновића је поштовао, а овај му је узвраћао поштовањем, не само као угледном дипломати већ и уваженом књижевнику, цењеном у високим београдским друштвима... и као масону.

Нарочито масону.

[...]

У Београду су знали презриво да кажу:

Андрић? Онај министров помоћник? Онај што зна да ћути и добро да слуша?

Католик. Језуита. Конформиста.

Хрват.

Бивши робијаш. Младобосанац. Анархиста.

Воли скупа вина и луксузна наливпера

Има неколико златних сатова што му висе на ланцу испод сакоа од енглеског штофа.

Добар стилиста. Солидан песник.

Пријатељ оног лудака Црњанског.

Ипак, његова масонска каријера неславно се завршила“ (Кецмановић/Стојиљковић 2014: 41).

Као један од Андрићевих најбољих биографа из иностранства, М. Мартенс је, у том смислу, као да се надовезао на пишчеву мисао да „у земљи мржње највише мрзе онога ко не уме да мрзи“ (Matić-www), казао да је од бугарског новинара чуо мисао да „Хрвати мрзе Андрића јер је, иако рођен као Хрват, умро као Србин. Срби га мрзе јер је рођен као Хрват. А Бошњаци га мрзе јер је рођен.“ (Matić-www).

Искази новинара и биографа тачно се наслањају на исказе романсијера, који, пројектујући литерарног јунака, понављају да су Андрића у високом друштву ценили због „његовог књижевног и дипломатског угледа, мрзели зато што је Босанац, Хрват, католик, језуита, конформиста“ и то је „било бојно поље на којем је ваљало преживљавати“ (Кецмановић/Стојиљковић 2014: 42).

Психолошка драма испресецана је и романсирањем чињеница из Андрићевог живота, садржаних и у његовим писмима, као и његовим односом према срединама у којима је живео – завичајном Сарајеву, у којем су га звали Иван-бег или Фра-Иво, стварном Берлину, који му „делује као заматљено сновиђење“ (Кецмановић/Стојиљковић 2014: 75), и Кракову, према којем је гајио младалачки занос. Она је, такође, прожета сложеним односима међу људима, народима, верама и цивилизацијама у тим срединама, као и односом према Јеврејима, о којима је Андрић често писао и који су у средишту берлинске драме.

Једна од тих чињеница налази се у Дитриховом исказу: „Јел де да је гадно кад ћоек не зна ко га је направио?“ (Кецмановић/Стојиљковић 2014: 130) у којем Андрић препознаје свог романескног јунака Карађоза и види „полицајца горег од најгорег разбојника“ и разбојника од најгорег полицајца. Каинов ожиљак је, дакле, компонован и на идеји трагања за аналогијама између Андрићевих литерарних јунака из маште који не васкрсавају пред Дитрихом у аури источне културе, већ у аури западне културе нацистичке Немачке. Стилски пример као илустрација показује да су романсијери Кецмановић и Стојиљковић креатори Андрићевог уметничког лика заправо, како смо већ означили, истински књижевни критичари и тумачи биографије дела и биографије писца:

Дитрихове сличности са Карађозом биле су кудикамо веће, па и страшније од сличности његовог Фирера са Мустафом Маџарем.

Веће можда и зато што је, за разлику од Маџара, који је, такав какав је, већ живео за себе, и на њега нико више није могао утицати, Карађоз још увек зависио од свог творца. Па је, тако, Дитрих, оставивши утисак на писца, могао да га мења према свом лику.

А страшније зато што је Карађоз страшнији од Мустафе Маџара. Баш као овај Дитрих од свог Фирера.

Иако је Фирер од Дитриха моћнији. И способан да направи веће зло. И премда је Маџар од Карађоза самосталнији, па зло које чини зависи само од његове воље.

Али та два човека – један стваран, али као да брат брату личи на отеловљење маште, а други измаштан, али тако да се, ево, појавио у стварности – Дитрих и Карађоз су, без даљег, лукавији. Смештени између злог закона који представљају и људи које тај закон тлачи, они се играју и тим законом и тим људима. Јер су закону, такви какви су, потребни. А они које тлаче о томе шта им је потребно свакако нико ништа не пита (Кецмановић/Стојиљковић 2014: 131–132).

Критичари који желе исцрпно да истражују ову тему у Каиновом ожиљку могу наћи бројне примере на само за аналогiju Андрићевих ликова и нациста, већ и за друге елементе његове поетике: стил, нарацију, портрета итд.⁷

Следећи логику и психологију стваралачког плана, романијери су у Додатку, дописаном у посебном издању из 2019. године, заправо наставили тамо где су стали у Епилогу првог издања под насловом Лица. Функција и смисао Додатка, били су да се кроз слику биографије писца и биографије дела продуби слика Андрићевог лика и он учини рељефнијим управо по Костићевом начелу укрштаја и да се прошири прича о реалним и имагинарним ликовима, односно о биографији писца и биографији дела као представљеној стварности. На тај начин дошло се до новог укрштаја и биографије романијера и њиховог дела са Андрићем и њему блиским људима. ДОДАТАК настаје на темељу знакова (НЕ)МИРНЕ ГОДИНЕ, у којем је укрштање очигледно именовано реториком наслова, и на подлози знакова *мртве ствари* и у *срцу шале*, чија реторика упућује на већ именован знак *свећ њун јага*. Проширивање Каиновог ожиљка заокружује се ликом Милице Бабић укрштањем документарног (Из дневника Милице Бабић Андрић) и имагинарног, односно причом КНЕЗ ТУЖНИХ ОЧИЈУ (1920) и ЖЕНА КОЈЕ НЕМА (1962).

Функција Додатка, аутопоетички коментари романијера и судови критичара

Доносимо и преглед графичке енергије и структуре и садржаја Додатка као значајан факат за разумевање Андрићевог лика насталог под лупом посматрања биографије писца и биографије дела:

⁷ На једном месту романијери истичу како се Андрић јунак кајао „што је пишући роман о турској хапсани, створио лик који ће сусрести на другом карају света, да му се освети због грешне и опасне песничке наваде да глуми творца, ствара људе и светове“ (Кецмановић/Стојиљковић 2014: 158).

ДОДАТАК

Дејан Стојиљковић: МРТВЕ СТВАРИ

Дејан Стојиљковић: У СРЦУ ТАМЕ

(Не)мирне године

(Иво Андрић као дипломата)

Један рајх, један народ, један фирер

(Хитлерова „Народна држава“ и период њеног успона)

Владимир Кеџмановић, Дејан Стојиљковић

Кнез тужних очију и жена које нема

(Иво Андрић и Милица Бабић)

Из дневника Милице Бабић Андрић

Владимир Кеџмановић: ТУРСКА ВАЗНА.

На тај начин, пола века после смрти, романописци противурече Андрићевом животном уверењу да је *најбоље кад ја ћишем и не ћоворим; и кад се о мени не ћише и не ћовори* (СВЕСКЕ, 197).

Додатак под насловом У СРЦУ ТАМЕ реториком наслова упућује критичара тумача и читаоца примаоца на примарну идеју романа а мотом на расцеп у личности Андрићевој коју је донео избор дипломатске службе. Наслов, овог дела додатка је у тесној вези са насловом првог дела (Не)МИРНЕ ГОДИНЕ, који упућује на Андрићев наслов и поднаслов ИВО АНДРИЋ КАО ДИПЛОМАТА, који својом документарношћу у структури КАИНОВОГ ОЖИЛЈАК функционише као критика која се бави биографијом писца, и то доминантно из перспективе историчара књижевности и културе. Илустрован је чак и документарним фотографијама писца у радном кабинету у Берлину. За нашу анализу битна је чињеница да се унутар критичког записа помиње вишеградска блатњава стаза „крај Вишеграда“ (Кеџмановић/Стојиљковић 2019: 386) као етимон стила и феномен којим се затвара прстен приповедања и да се биографски критички текст уклапа у литерарни наратив романа као приче о Андрићевим двема годинама боравка и рада у „Народној држави“, у једном Рајху, једном народу под једним фирером. О томе говори други део додатка у којем се објашњава загонетка lika Штефана Крајског и феномен спаљивања књига као једне од средишњих тема романа у процесу обликовања представљене стварности, односно литерарног јунака Ива Андрића.

Суштина романа посматрана из перспективе друштвене праксе и културе и примењена на актуелну раван српског друштва најбоље се види у светлу три примера. Пример први открива Гебелсово пропагандно правило: „Дајте ми новине, и од сваког народа направити крдо свиња“. Пример други осветљава феномен лојалности и лојалиста и његове интенције открива „Прокламација о лојалности немачких писаца“ као документ који је условио и смер слободе стваралаштва, и изгон и забрану највећих немачких писаца.

Пример трећи долази као последица другог којим је стварао колективно људско лудило. Његове ефекте открива гесло пропагандиста: „Када чујем реч култура, одмах се хватам за пиштољ“. И то је нешто са чим се сретала српска култура и критика у послератним социјалистичким годинама.

И остали документарни фрагменти Додатка из пера Дејана Стојиљковића функционално се уклапају у литерарну структуру романа, на што упућује сложена структура наслова КНЕЗ ТУЖНИХ ОЧИЈУ И ЖЕНА КОЈЕ НЕМА, у којем су увезани *веза и однос* Андрића и Милице Бабић, и то на темељу реторике наслова пишчеве знамените приповетке и, посебно, мудроносне изреке узете као мото, *Жена сћоји, као кайија, на излазу као и на улазу овој свијети* (СМРТ У СИНАНЕВОЈ ТЕКИЛИ).

Роман ипак заокружује Кеџмановићева прича ТУРСКА ВАЗА, која је, као и Стојиљковићев запис У СРЦУ ТАМЕ, била инспиративно исходиште овог дела. Из лепезе идеја издвајамо идеју о ћутању „Никада нисам говорио више него што је неопходно“ (2019: 415); идеју о критичком приступу делу и уметнику „Звучиш као учесник неког семинара о мом лику и делу“ (2019: 415); и коначно идеја о уњкавом гласу (2019: 413) као једну од Андрићевих особина.

Приступ Андрићу као историјском и литерарном јунаку романсијери Кеџмановић и Стојиљковић, полазећи од сазнања да је био тајанствена личност, оличење суздржаности и рационалности те сав под напором да своју личност склони од лица јавности,⁸ али и способан да опише страдања човека и његове тамне страсти, аутокритички тумаче читаоцима и критичарима. Кеџмановић мисли да је „сваки литерарни јунак алтерего свог творца, једна од његових неостварених могућности“, јер „Андрићево дело врви од људи са мрачним страстима“ (Вулићевић-www). Стојиљковић исту идеју критички разлаже и именује своје подстицаје:

Тамне страсти чуче у сваком од нас. Ни Андрић није био светац. И био је потпуно свестан тога и често о томе писао, о несталности људске природе, о пореклу зла, о разним девијацијама... Сигурно да ту има доста аутобиографског. Уосталом, ја сам за креирање неких сцена у роману директно био инспирисан Андрићевом прозом. Рецимо, сцена на почетку трећег дела, кошмарно сновиђење, у ствари је настала из делова Андрићеве приповетке ИСКУШЕЊЕ У ЋЕЛИЈИ БРОЈ 38. и неких делова графичког романа СЕНДМЕН Нила Гејмена и Дејва Мекина. Признајем, ради се о доста чудној комбинацији, али је на крају испало баш ефектно (Вулићевић-www).

⁸ Приређивачу његове књиге Клоду Авлину на захтев да нешто каже о себи и објасни зашто пише, Андрић је одговорио: *Мени је увек било тешко. Можда збој тога што не волим да себе дефинитивно оставим у свей... збој тога су се неки вероватно изрозовали пошомком бојумила. Који су веровали да у свакој еџисџенцији има нешто ненормално* (СВЕСКЕ, 306).

Каинов ожиљак је, осим по слоју у којем је пројектована драма јунака Андрића „као дневна мука и ноћна мора“ или самоћа, значајан у ширем контексту као слика друштвено-историјских околности у којима се нашла Југославију уочи Другог светског рата и у време Андрићеве мисије у Берлину. Он је камен у мозаику или скица која показује нови угао биографије писца и биографије дела и даје скроман допринос великом научном пројекту Бранка Тошовића под насловом „Иво Андрић у европском контексту“.

На аутопоетичке и критичке коментаре романописаца нужно наслањамо и неке оцене критике. Каинов ожиљак је наишао на велику и позитивну рецепцију читалаца, критике и културне јавности.⁹ То показује увид на друштвеним мрежама, али и оцене у универзитетској критици. Полазећи од теоријских поставки да „стилистика проучава афективне чињенице језичког система“, да је језик „полазиште и средиште у тумачењу књижевног дела“ и да „природни језик чини уметничку грађу књижевности“ (Русимовић 2024: 266), Тања Русимовић осветљава језик Каиновог ожиљка. Вредносни суд и налаз о језику романа и наративног поступка два писца утемељује у теорији да „стил неког текста карактерише избор скупа језичких обележја између свих могућности једног језика“ (Кристал 1987: 66).

Померајући оптику са језика на поетику, критичарка дубинским истраживањем текста налази да је Каинов ожиљак у светлу биографије писца и биографије дела „својеврсна посвета Андрићевом ремек-делу ПРОКЛЕТА АВЛИЈА и парабола о злу у свету који се руши“ (Русимовић 2024: 267). Посебно утврђује поступак интерференције наратије романијера и Андрићевог говора као туђег говора у оквиру књижевноуметничког стила и теоријски одређује појам публицистичког стила као једне од иницијалних подстицаја романописаца, на што смо и сами указали: „Публицистика је активност која прати и анализира актуелне појаве и проблеме свакодневног живота у конкретним друштвено-политичким, економским, идеолошким, културним и образовним условима“ (Тошовић 1998: 275).

⁹ Нужно је подсетити да је представа Каинов ожиљак у режији Југа Радивојевића била премијерно изведена 1. фебруара 2015. године на сцени Шабачког позоришта поводом обележавања 175 година позоришног живота у том граду (в. Раловић 2024: 522).

Радио телевизија Србије емитовала је 2024. године серију Нобеловац од осам епизода, која на начин примерен медију открива људски и стваралачки лик Андрићев поводом доделе Нобелове награде и захвата и време које покрива роман. Творац и режисер био је Тихомир Станић. Регионална премијера прве две епизоде серије одржана је на 30. фестивалу „Сарајево филм“.

Извори

- Андрић 1981: Андрић, Иво. СТАЗЕ, ЛИЦА, ПРЕДЕЛИ. In: Андрић, Иво. *Сабрана дела*. Књ. 10. Београд – Загреб – Сарајево – Љубљана – Скопље – Титоград: Просвета – Младост – Свјетлост – Државна založba Словеније – Мисла – Побједа.
- Андрић 1981: Андрић, Иво. ЗНАКОВИ ПОРЕД ПУТА. In: Андрић, Иво. *Сабрана дела*. Књ. 14. Београд – Загреб – Сарајево – Љубљана – Скопље – Титоград: Просвета – Младост – Свјетлост – Државна založba Словеније – Мисла – Побједа.
- Андрић 1981: Андрић, Иво. СВЕСКЕ. In: Андрић, Иво. *Сабрана дела*. Књ. 17. Београд – Загреб – Сарајево – Љубљана – Скопље – Титоград: Просвета – Младост – Свјетлост – Државна založba Словеније – Мисла – Побједа.

Литература

- Благојевић 2015: Благојевић, Рајко. „КАИНОВ ОЖИЉАК – Андрић између историје и фикције. *Летвопис Маџице српске*. Бр. 495, 3/20. С. 383–386.
- Вулићевић-www: Марина Вулићевић. Сви носимо Каинов ожиљак. In: *Политика*. 5. 12. 2014. <https://www.politika.rs/scc/clanak/312685/svi-nosimo-kainov-oziljak>. 29. 12. 2025.
- Глишовић 2012: Глишовић, Душан. *Иво Андрић, Краљевина Југославија и Трећи рајх 1939–1941*. Београд: Службени гласник.
- Кецмановић/Стојиљковић 2014: Кецмановић, Владимир; Стојиљковић Дејан. КАИНОВ ОЖИЉАК. Београд: Лагуна.
- Кецмановић/Стојиљковић 2019: Кецмановић, Владимир; Стојиљковић Дејан. КАИНОВ ОЖИЉАК. (Посебно издање са додатком). Београд: Лагуна.
- Кристал 1987: Kristal, Dejvid. *Kembrička enciklopedija jezika*. Beograd: Nolit. [Crystal, David. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987]
- Мајенова 2009: Majenova, Marija Renata. *Teorijska poetika: problemi jezika*. Beograd: Službeni glasnik. [Mayenowa, Maria Renata. *Poetyka teoretyczna. Zagadnienia języka*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1974]
- Марковић/Савин 2017: Марковић, Саша; Савин, Милош. Хоризонти политичке мисли Лазе Костића. In: *Политичка ревија*. Београд: Институт за политичке студије. Год. 51. Бр. 1. С. 57–73.

- Martens 2020: Martens, Mihael. *U požaru svetova. Ivo Andrić – jedan evropski život*. Beograd: Laguna. [Martens, Mihael. *Im Brand der Welten. Ivo Andrić. Ein europäisches Leben*, Wien:, A Paul Zsolnay Verlag, 2019]
- Matić-www: Matić, Srećko. Ivo Andrić – to je priča o 20. veku, In. DW. 13. 11. 2019. <https://www.dw.com/sr/ivo-andri%C4%87-to-je-pri%C4%8Da-o-20-veku/a-51221687>. 20. 10. 2025.
- Павловић 2003: Павловић, Зоран. *Експликација структуралног приказа*. Лепосавић: Институт за српску културу – Приштина – Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Раловић 2024: Раловић, Ивана. Најјаловији од свих наших напора: Андрић на сценама. In: Branko Tošović (ur./Hg.). *Andrićeva publicistika/Andrićs Publizistik*, Andrić-Iniatitive 17. S. 511–527. Grac, Banjaluka, Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens; Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske – Komisija za stilistiku Međunarodnog slavističkog komiteta; Svet knjige – Aletea.
- Русимовић 2024: Русимовић, Тања. „Пререгистрација и парцелација у роману КАИНОВ ОЖИЉАК Владимира Кеџмановића и Дејана Стојиљковића“. In: Кустурица, Емир/ Ковачевић, Милош. (Уредници). *Књижевност стваралаштво Владимира Кеџмановића*. Андрићград: Андрићев институт, С. 265–284.
- Тешић-www: Dostojanstvena diplomatija srpskog nobelovca. In: *Danas*. Beograd. 17. 05. 2012. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/dostojanstvena-diplomatija-srpskog-nobelovca/>. 26. 12. 2025.
- Tošović 1988: Tošović, Branko. *Funkcionalni stilovi*. Sarajevo: Svjetlost.
- Tošović 2017: Tošović, Branko. Upričavanje Andrića. In: Karlić, Virna; Šakić, Sanja; Marinković, Duško (uredili). *Tranzicija i kulturno pamćenje: Zbornik radova sa istoimenog međunarodnog znanstvenog simpozija održanog 26. i 27. studenog 2015. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu*. Zagreb: Srednja Europa. – 2017. S. 485–499.
- Шеатовић/Аврамовић 2024: Шеатовић, Светлана; Аврамовић, Марко (ур.). In: *Поезија и поезијска начела Лазе Костића*. Београд: Институт за књижевност и уметност – Требиње: Дучићеве вечери поезије.

Ana Mumović (Beograd)

**The Figure of Ivo Andrić in the Novel *Cain's Scar*
(The Creative Principle of the Intersection of the Writer's Biography and the
Biography of the Work)**

This paper examines two representations of Ivo Andrić: (a) the historical figure situated within his own historical context and (b) the literary and imaginary figure constructed in the novel *Cain's Scar*, presented as a narrative reality during the period of his final diplomatic post in Berlin (1939–1941), at the peak of his diplomatic career.

The analysis follows the creative principle of intersection formulated by Laza Kostić, while also drawing on the theoretical concept of the relationship between the writer's biography and the biography of the work. The study shows that the aesthetic dimension of *Cain's Scar* emerges from the authors' critical and analytical awareness of Andrić's creative spirit and literary act. At the same time, the novel is equally grounded in documentary and historical sources and facts, as well as in the imaginative dual voice of its authors.

Particular attention is devoted to several key issues: the function of the Višegrad path and the diplomatic path, the rhetorical dimension of Andrić's titles, and the detective-like narrative impulse that shapes the structure of the novel. The paper also addresses the reception of the novel in literary and cultural circles. Available evidence suggests that the public response demonstrated a high level of cultural awareness and critical engagement.

Ана Мумовић
Институт за српску културу
Приштина – Лепосавић
djordj_ana@yahoo.com

Bibliographische Information der Deutschen Bibliothek

Die Deutsche Bibliothek verzeichnet diese Publikation in der Deutschen Nationalbibliographie; detaillierte bibliographische Daten sind im Internet über <http://dnb.ddb.de> abrufbar.

Bibliographic information published by Die Deutsche Bibliothek

Die Deutsche Bibliothek lists this publication in the Deutsche Nationalbibliografie; detailed bibliographic data is available in the Internet at <http://dnb.ddb.de>

ISBN 978-3-9519973-9-1

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41.09 Андрић И.(082)
7:004.946(082)

ANDRIĆ virtuelni = Andrić Virtuell / Branko Tošović (ur./Hg.). - Graz : Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität ; Beograd : Komisija za stilistiku Međunarodnog slavističkog komiteta : Svet knjige : Aletea, 2026 (Beograd : Excellent print). - 836 str. ; 25 cm. - (Andrić-Initiative ; Bd. 19)

"Zbornik čine (a) referati pročitani na 17. naučnom simpozijumu 'Andrić virtuelni' održanom od 2. do 5. oktobra 2025. godine u Madridu u organizaciji Instituta za slavistiku 'Karl Franc'u Gracu, Univerziteta Complutense u Madridu (Odsjeka za germansku filologiju i za slovensku filologiju Filološkog fakulteta) i Komisije za stilistiku Međunarodnog slavističkog komiteta" --> Predgovor. - Str. 11-12: Predgovor = Vorwort / Branko Tošović. - Tekst ćir. i lat. - Radovi na više jezika. - Napomene i bibliografske reference uz radove. - Bibliografija uz svaki rad. - Rezimei na više jezika (uvek na engleskom).

ISBN 978-3-9519973-9-1 (ISKFU)

ISBN 978-86-6226-033-8 (SK)

ISBN 978-86-82644-36-1 (Aletea)

1. Тошовић, Бранко, 1949- [уредник] [аутор додатног текста]

а) Андрић, Иво (1892-1975) -- Зборници б) Уметност -- Виртуелна
реалност -- Зборници

COBISS.SR-ID 202003977